

Arhivski vjesnik objavljuje radove s područja arhivske teorije i prakse, povijesti ustanova, pomoćnih povijesnih znanosti i informacijskih znanosti te radove koji ne podliježu recenzentskom postupku (prikazi i ocjene knjiga i časopisa te izvješća sa skupova). Ovaj je broj časopisa podijeljen u pet tematskih cjelina: rasprave i članci (str. 9 – 404), događanja (405 – 466), prikazi i recenzije (467 – 568), obljetnice i nekrolozi (569 – 580), prinove (581 – 604).

Prvi je članak autora Stjepana Ćosića i Vlatka Lemića iz Hrvatskog državnog arhiva naslova »Problemi arhivske službe u Hrvatskoj« (9 – 24). U uvodnom dijelu članka autori napominju da razvoj moderne arhivske službe u Hrvatskoj započinje u drugoj polovici 20. stoljeća. Od tada je arhivska služba stjecala sve veći institucionalni značaj te je postala obveznom djelatnošću na čitavom području tadašnje SR Hrvatske. U ovom radu, dakle, autori analiziraju četiri sastavnice arhivske službe: 1. državne arhive; 2. upravljanje arhivskom službom; 3. arhive izvan sustava državnih arhiva i 4. stvaratelje i imatelje arhivskog gradiva.

Temeljnim Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. uvedene su nužne prilagodbe te je utvrđen način obavljanja javne arhivske službe, sukladno okolnostima nakon osamostaljenja Republike Hrvatske. Nekadašnji povijesni arhivi ustrojeni su u mrežu državnih arhiva na čelu sa središnjim i matičnim Hrvatskim državnim arhivom (HDA). U idealnoj projekciji državni bi arhivi prvenstveno trebali skrbiti o gradivu javne uprave, međutim, oni preuzimaju gradivo najrazličitije provenijencije što onemogućuje ozbiljno planiranje akvizicijske politike.

Hrvatska nema definiranu »arhivsku upravu« koja bi skrbila o službi kao cjelini poput većine zemalja EU. Za arhivsku službu izravno je mjerodavno Ministarstvo kulture, u čijem okviru djeluje Uprava za zaštitu kulturne baštine s Odsjekom za arhivsku djelatnost. Važnu komponentu arhivske službe čine stvaratelji i imatelji gradiva. Naime, u sustavu nadzora državnih arhiva evidentirano je više od 7.500 stvaratelja i imatelja arhivskog gradiva. Nemogućnost preciznoga uvida u stanje gradiva u posjedu imatelja i stvaratelja dovoljno govori o ozbiljnosti toga problema. Moguće je rješenje u razdvajanju inspekcijske i savjetodavno-partnerske uloge arhiva prema stvarateljima i imateljima. Osim toga, rješavanje prostornih problema preduvjet je da bi arhivska služba mogla biti djelotvornom. Autori ističu da od osamostaljenja Republike Hrvatske ipak možemo pratiti niz pozitivnih pomaka koji su uslijedili većim ulaganjima u državne arhive. Najznačajniji napredak u arhivskoj struci uočljiv je u povećanju broja djelatnika u državnim arhivima iako se trajno povlače problemi velike promjenljivosti kadrova.

Autori zaključuju da u kontekstu pristupa EU, težište budućeg razvoja arhivske službe vide u racionalnoj organizaciji (zakonski okviri, mreža), usvajanju opće prihvaćenih stručnih standarda (tehničkih i intelektualnih) i podizanju kvalitete usluga i službi u arhivima (korištenju novih tehnologija).

Slijedi rad »Pisarnica i sustav uredskog poslovanja Banskog vijeća (1848. – 1850.)« (25 – 55) Rajke Bućin iz Hrvatskog državnog arhiva. Autorica u radu govori o razvoju i sustavu rada pisarnice Banskoga vijeća tijekom 1848. – 1850. godine u kojemu je Bansko vijeće djelovalo kao upravno tijelo i privremena vlada za područje Hrvatske i Slavonije. Od svibnja 1848. imalo je tri odsjeka (unutarnji, financijski i prosvjetni), a od srpnja pet (već spomenuti te pravosudni i bojni). Poslovanje je bilo uređeno »Osnovom za upravljanje i rukovođenje poslovah i pisamah«, Ivana Daubačija, ravnatelja pisarnice. Mijat Novak, koji je bio neposredni rukovoditelj pisarnice, bio je i značajna potpora i Frani Kukuljeviću, koji je zamijenio Daubačija.

Bansko vijeće unijelo je novosti u tadašnje poslovanje na tlu Hrvatske i Slavonije. Autorica ističe da je plan poslova nadahnut sustavom prema kojem je od 1848. god. poslovalo Ugarsko namjesničko vijeće, što je Bansko vijeće opsegom i složenošću, prilagodilo svojim potrebama, mogućnostima i novim okolnostima.

Ankica Strmota iz Državnog arhiva u Zadru napisala je rad »Naputak o uredskom poslovanju predsjedničkog ureda Kraljevine Dalmacije za vrijeme "Druge austrijske uprave" (1814. – 1918.)« (57 – 92). Autorica donosi transkript i prijevod »Naputka« koji je napisan njemačkim jezikom, rukopisnom goticom (kurentskim pismom), a donesen je 7. studenoga 1835. kada je guvernersku funkciju u Dalmaciji obnašao Wetter von Lilienberg. U uvodu je pružila kratak prikaz organizacije Vlade, kao najvišeg tijela državne uprave pokrajine Dalmacije do 1848. godine, kao i njen odnos prema središnjim uredima u Beču. Razdoblje tzv. »Druge austrijske uprave« započelo je u prosincu 1813. ulaskom austrijskih vojnih postrojba u Dalmaciju, potom u siječnju 1814. u Dubrovnik i u srpnju 1814. u Boku Kotorsku. Cijela pokrajinska vlada bila je izravno podvrgnuta središnjoj vlasti u Beču, gdje se na čelu cjelokupne političke uprave do 1848. nalazila Ujedinjena dvorska kancelarija, a od 1848. Ministarstvo unutarnjih poslova. Od 1852. Zemaljska vlada, kao najviši organ pokrajinsko-činovničke uprave, dobiva naziv Namjesništvo, na čijem se čelu nalazio namjesnik.

Svrha je donošenja »Naputka« bila regulirati cjelokupno uredsko poslovanje te obveze i dužnosti službenika u predsjedničkom uredu. Izvornik se čuva u fondu DAZD – 88 Vlada / Namjesništvo za Dalmaciju (1813. – 1918.) među Prezidijalnim spisima Namjesništva za godinu 1835. Autorica ističe da je transkript i prijevod »Naputka« tek mali prilog poznavanju unutarnje organizacije najvišeg upravnog tijela u Dalmaciji tijekom prve polovice 19. stoljeća.

Slijedi rad Ive Grdinić iz Državnog arhiva u Pazinu »Kako do kvalitetnog obavijesnog pomagala? Vrednovanje obavijesnih pomagala u praksi Državnog arhiva u Pazinu« (93 – 127). Na primjeru aktivnosti Državnog arhiva u Pazinu u razdoblju od 2004. do 2007. godine u svezi uspostave kriterija za sustavno vrjednovanje obavijesnih pomagala, u radu je istaknuto kako je kvaliteta obavijesnog pomagala u cjelini uvjetovana osmišljenom politikom planiranja i koordiniranja stručnih postupaka s ciljem upravljanja kakvoćom. Koncept sustavnog vrednovanja internih obavijesnih pomagala DAPA započeo se razvijati tek 2004. godine, kada je iz izrađenih obavijesnih pomagala postalo jasno da se unatoč primjeni norme ISAD (G), a kasnije i norme ISAAR (CPF), razina stručnosti obavijesnih pomagala ne podiže željenom brzinom. Autorica ističe da su Naputkom za oblikovanje obavijesnih pomagala DAPA iz 2005. dane osnovne smjernice za sadržajno i formalno oblikovanje informacijskog i evidencijskog dijela obavijesnih pomagala. Za svaki od elemenata arhivskog opisa utvrđen je sadržaj i forma osnovnog dijela podataka.

U 2007. godini u DAPA je dovršen tekst rada »Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije za razdoblje od 1945. do 1990. godine: prilog za izradu shematizma uprave«. U sadržaju Povijest arhivskog fonda najizraženiju skupinu nepravilnosti nije predstavljao iskazani sadržaj, već onaj neiskazan, a odnosi se, kako na povijest skrbništva nad fondom do trenutka preuzimanja u arhiv, tako i na povijest fonda u arhivu.

Osnovni podatci o akviziciji utvrđeni su Pravilnikom o primopredaji, međutim, u analizama je utvrđeno kako se najčešće ispušta osnova primopredaje. Analiza sadržaja elementa Odabiranje, izlučivanje i rokovi čuvanja pokazala je, pak, kako se pri sređivanju gradiva koje je u arhiv preuzeto bez provedenih postupaka odabiranja i izlučivanja, vrlo rijetko izdvaja gradivo kojemu su istekli rokovi čuvanja. Autorica naglašava da je plan sređivanja središnji i možda najosjetljiviji dio arhivskog opisa jer njegov sadržaj ne prenosi podatke koje je arhivist prikupio istraživanjem i iščitavanjem gradiva fonda, već iznosi podatke koje je arhivist sam stvorio sređivanjem.

Analiza sadržaja unesenog unutar elemenata Uvjeti dostupnosti pokazala je postojanje dviju skupina nepravilnosti: prva se odnosi na slučajeve kada ograničenje dostupnosti nije istaknuto, a druga na terminološki neispravno pružanje informacija o ograničenoj dostupnosti. Što se tiče Tvarnih značajki i tehničkih uvjeta, analize su pokazale kako se tek u iznimnim slučajevima u sadržaj obavijesnih pomagala uključuju podatci o mikrofilmiranom i digitaliziranom gradivu.

Do 2004. godine DAPA nije centralizirano pohranjivala obavijesna pomagala već su ona bila odlagana u radnim sobama djelatnika Odjela za sređivanje i obradu arhivskog gradiva i tek prema potrebi u čitaonici. Autorica ističe da je s početkom izrade dosjea fondova pri Odjelu za dokumentacijsko-informacijske poslove, Odjel za

sređivanje i obradu arhivskog gradiva započeo prikupljanje obavijesnih pomagala, a ovi su se poslovi u oba odjela podudarili s pripremom Pregleda fondova i zbirki DAPA za objavu na državnoj razini.

Autorica se osvrće i na arhivske popise i ustvrđuje kako je kvalitetan popis onaj koji u najboljem omjeru zadovoljava i evidencijske i informacijske zadaće, odnosno onaj koji je u stanju osigurati i potrebnu količinu informacija i arhivistima u svakidašnjem radu s arhivskim gradivom i korisnicima. Na kraju zaključuje kako postupci vrjednovanja trebaju proizići isključivo iz definiranih, planiranih, nadziranih, vrjednovanih, dokumentiranih stručnih postupaka i procedura povezanih s arhivskim gradivom i izradom obavijesnih pomagala.

Eric Ketelaar napisao je rad »Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa: između sna i jave« (128 – 148). Hrvatski sabor, raspravljajući 1865. godine o prvome hrvatskom arhivskom zakonu, usredotočio se na tri glavna problema: status arhivskog gradiva, centralizaciju arhivskog gradiva u Zemaljskom arhivu i na pitanje njegove dostupnosti.

Osnova za utvrđivanje statusa arhivskog gradiva jesu članci 1, 2, 3 i 4 Zakona o arhivskom gradivu i arhivima. Arhivsko su gradivo zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu i povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani. Svaka državna arhivska ustanova utvrđuje popis stvaratelja i imatelja javnog arhivskog i registraturnog gradiva na području svoga djelovanja.

Autor se u drugom dijelu članka bavi nacionalnom arhivskom mrežom. Važeći arhivski zakon (1997.) umjesto nametanja fizičke centralizacije arhivskoga gradiva, promiče kombinaciju centralizacije s decentralizacijom, kombinaciju hijerarhije i mreže. Arhivsku službu ne provode samo HDA i regionalni državni arhivi već je obavljaju i specijalizirane privatne arhivske ustanove, poput sveučilišnih, poslovnih, crkvenih i bankovnih arhiva.

Treći i posljednji dio rada tiče se dostupnosti arhivskog gradiva. Preporuka Vijeća Europe traži da »zakoni i propisi koji se odnose na pitanja dostupnosti javnoga arhivskog gradiva trebaju biti koordinirani i usklađeni sa zakonima koji se odnose na srodna područja, poglavito s onima koji se odnose na pitanje dostupnosti informacija pohranjenih kod tijela javne uprave te na pitanje zaštite podataka«. Autor postavlja pitanje je li stvarno očekivati od hrvatskih arhiva i arhivista da se, pored svih drugih zadanih prioriteta, ne obaziru na manjak ljudskog potencijala i financijskih sredstava. Odgovara potvrdno jer smo ušli u digitalnu arenu, i u pogledu digitalne prezentacije i dostupnosti arhivskog gradiva, internetske su stranice Hrvatskog državnog arhiva uistinu primjer kako bi se arhivi trebali povezati sa svojom publikom.

Vladimir Žumer napisao je rad »Zakon o zaštiti dokumentarnoga i arhivskoga gradiva i arhivima« (149 – 160). Spomenuti zakon, skraćeno (ZVDAGA), donesen u Državnom zboru Republike Slovenije 6. ožujka 2006., cjelovito uređuje zaštitu dokumentarnog i arhivskog gradiva u konvencionalnom i elektroničkom obliku. Zaštita dokumentarnoga i arhivskog gradiva temelji se na načelima: očuvanja gradiva, odnosno upotrebljivosti njegova sadržaja, trajnosti, cjelovitosti, dostupnosti gradiva i zaštiti arhivskog gradiva kao kulturnog dobra. Od 2000. god. nadalje, poslovanje elektronskim podacima i dokumentima u Republici Sloveniji uređuje Zakon o elektronskom poslovanju i elektronskom potpisu.

Uredbom o zaštiti dokumentarnog gradiva i Jedinstvenim tehnološkim zahtjevima osigurano je izvođenje propisanog, odnosno standardiziranog sustava i uvjeta za dugoročno elektronsko arhiviranje dokumentarnog gradiva pravnih i fizičkih osoba, koje će do predaje elektronskog arhivskog gradiva nadležnom državnom arhivu morati jamčiti njegovo dugotrajno arhiviranje.

Tomislav Galović s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Emir O. Filipović s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu napisali su rad »Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu)« (161 – 226). Heraldika, kao jedna od pomoćnih povijesnih znanosti, proučava vrijeme i okolnosti nastanka grbova, pravila njihove izrade i sam povijesni i povijesno-umjetnički razvitak grbova. Heraldika u hrvatskoj i bosansko-hercegovačkoj povijesnoj znanosti zauzima važno, ali ipak, ne i sustavno proučavano i vrjednovano područje. Za heraldiku nije zamjetljiv kontinuiran interes, kako povjesničara, tako i znanstvenika drugih područja, ali i amatera, nego su upravo vrlo zamjetljive oscilacije u njezinu znanstveno-stručnom proučavanju.

Autori ističu da hrvatska heraldika baštini nekoliko vrijednih radova koji nas dostojno predstavljaju u korpusu europske heraldike. Svojim radom posebno mjesto u hrvatskoj heraldici zauzima Pavao Ritter Vitezović koji je 1701. u Beču tiskao djelo *Stemmatographia sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio* (Stemmatografija ili nacrt, opis i obnova ilirskih grbova), a zatim 1702. drugo izdanje u Zagrebu. U drugoj polovici 19. te u prvoj polovici 20. st. ističe se Ivan Kukuljević Sakcinski rukopisnim djelom *Gerbovi porodicah hervatskih*. Među prve bosansko-hercegovačke heraldičare ubraja se Ivan Franjo Jukić koji je proučavao Fojnički grbovnik. Istaknuto mjesto u začetcima bosansko-hercegovačke heraldičke znanosti pripada i mađarskom diplomatičaru, paleografu i povjesničaru Ljudevitu pl. Thalloczyju (Lajos Thallóczy).

Priložena bibliografija sadrži preko 900 bibliografskih jedinica, tj. radova, knjiga, studija i članaka, koji su popisani kao rezultat istraživačkog rada autora i konzultiranja bibliografskih pomagala, kao što su različiti tiskani i elektronski katalozi. Popisani su i oni radovi iz opće heraldike, odnosno susjednih i okolnih historiografija, koji se

koriste među istraživačima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Navedeni su također i određeni radovi iz numizmatike, sfragistike, genealogije, leksikologije i uopće povijesti, a sve s osnovnom nakanom da se zainteresiranim heraldičarima i povjesničarima pruži bolji uvid i što šire istraživačko polje.

Slijedi rad Mate Kukuljice »Zaštita nacionalne filmske zbirke iz razdoblja 1938. – 1985. u Hrvatskoj kinoteci u 2007. godini« (227 – 236). Temeljni zadatak Hrvatske kinoteke kao Nacionalnog filmskog arhiva jest prikupljanje, čuvanje, provođenje mjera zaštite izvornih negativa (slikovnog i zvučnog) zapisa koji su bili u kameri. Ta obveza proistječe iz Zakona o kinematografiji (1976.) i Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (1997.) te Etičkog kodeksa koji je usvojilo Međunarodno udruženje filmskih arhiva (FIAF) 2000. godine.

Najpouzdanija je i najdostupnija metoda koju Hrvatska kinoteka provodi od svog osnutka fotografsko-kemijska metoda zaštite izvornog filmskog gradiva izradbom zamjenskog filmskog gradiva. Za teško oštećeno filmsko gradivo cjelovito se provodi izradba svih zamjenskih izvornih materijala i nulte i korekcijske kopije. Autor navodi primjere izradbe zamjenskih izvornih materijala i zaštite dugometražnih igranih filmova, srednjometražnih igranih filmova, dokumentarnih filmova, animiranih filmova iz pionirskog razdoblja Zagrebačke škole crtanog filma, novopronađenih reklamnih filmova iz Muzeja na nitratnoj vrpici s kraja 1930-ih.

Mirjana Matijević Sokol s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu napisala je rad »*Nostrum et regni nostri registrum*. Srednjovjekovni arhiv ugarsko-hrvatskog kraljevstva« (237 – 257). U radu se analiziraju dokumenti koji govore o uspostavi i načinu djelovanja kraljevskog registra (*registrum regale*) za Ugarsku i Slavoniju pod kraljem Karlom I. oko 1330. godine i za Dalmaciju i Hrvatsku u razdoblju od 1358. do 1360. god. poslije Zadarskog mira.

Pod izrazom registar podrazumijeva se, u najširem smislu, popis po postanku raznolikih dokumenata. Registri se ubrajaju u kopijalne knjige koje sadrže prijepise dokumenata izašle iz ureda autora i to njegovom voljom, sa svrhom da se sačuva dokumentacija i tako zaštititi pravna radnja koja se u svakom trenutku može provjeriti uvidom u registar, a zapis može poslužiti i za obnavljanje dokumenata. Mađarska je historiografija utvrdila da se prvi registri dokumenata koji su izašli iz kraljevske kancelarije pojavljuju s Anžuvincima na ugarsko-hrvatskom prijestolju oko 1330. godine. Iz arhivskih vrela autorica je zapazila da su dokumenti koji se tiču Slavonije bili prvi upisivani u kraljevski registar i to onaj koji je ustanovio Karlo I. dok je istu takvu ustanovu zbog političkih okolnosti za Dalmaciju i Hrvatsku uspostavio kralj Ludovik I. Veliki (1342. – 1382.). U ugarsko-hrvatskom kraljevstvu kaptoli su kao *loca credibilia* imali nezamjenjivu ulogu u raznim poslovima, pa i samim sudskim procesima, kao mjesta koja obavljaju jasno definirane zadatke u istragama te o tome čine zapise

– izvješća koja šalju ustanovama od kojih su dobile nalog. Ovisno o tome do koje je razine dospjelo sudovanje, kaptoli izvršavaju naloge podbana, bana, kralja.

Osnivanje registra za kraljevske donacije za Slavoniju i Ugarsku može se i mora promatrati u kontekstu obnove i uspostave kraljevske vlasti na tom području. U južnim dijelovima Kraljevstva, u okolnostima istih procesa koji su ponešto kasnili u odnosu na Slavoniju i zbivaju se oko i poslije Zadarskog mira, treba također očekivati nastanak slične ustanove da bi se evidentirale darovnice ili drugi važni dokumenti koji su izlazili iz kraljeve kancelarije. Registriranje kaptolskih dokumenata treba promatrati u kontekstu procesa reforme kraljevske vlasti isto kao i ustroj kraljevskog registra (*libri regii*), čime je bitno osnažena državna administracija kao poluga kraljevske vlasti.

Jasna Požgan iz Državnog arhiva za Međimurje napisala je rad »Prilog istraživanju Međimurskih štedionica do njihove likvidacije nakon Drugog svjetskog rata (1920. – 1949.)« (258 – 274). Na području Međimurja, uz razne, industrijske i trgovačke tvrtke, djelovale su i novčarske ustanove, kao što su bile štedionice. Na prostoru Međimurja postojale su Čakovečka štedionica, Međimurska štedionica, Donjomeđimurska štedionica, Preloška i Kotoribska štedionica. Čakovečko-međimurska štedionica nastala je spajanjem Čakovečke i Međimurske štedionice iz Čakovca 1920. godine. Osim poslova kao što su bili primanje uložaka i njihovo ukamaćivanje, dodjela zajmova, preuzimanje depozita, štedionica se bavila i osnivanjem ili sudjelovanjem u osnivanju poljoprivrednih, trgovačkih ili prometnih poduzeća. Štedionicu su vodili Ravnateljstvo, odnosno Ravnateljstvo, Skupština dioničara i Nadzorni odbor.

Preloška štedionica d. d. osnovana je 25. rujna 1905. u Prelogu. Štedionicom su upravljali Upravni odbor, Nadzorni odbor i Glavna skupština. Donjo-međimurska štedionica d. d. u Prelogu osnovana je 1873., a Kotoribska štedionica d. d. u Kotoribi osnovana je 1891. godine. Potonja se bavila uobičajenim poslovima poput ostalih štedionica te poslovima preuzimanja depozita na čuvanje uz pristojbu, trgovinom vrijednosnim papirima na zagrebačkoj i beogradskoj burzi te posredovanjem u osiguranju kuća i gospodarskih zgrada protiv požara.

Mirjana Gulić iz Državnog arhiva u Zagrebu napisala je rad »Ustroj i nadležnost kotarskih, općinskih sudova grada, kotara Zagreb 1945. – 1970.« (275 – 292). Članak prikazuje ustroj i povećanje broja općinskih sudova na prostoru grada Zagreba u razdoblju od 1945. do 1970. godine te Kotarskog suda za Kotar Zagreb koji je ukinut 1955. godine. U Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, u mjesecu svibnju 1945., započeli su s radom pored vojnih i posebnih sudova i redovni narodni sudovi. Razvitak i ustroj pravosudnih vlasti u vremenu 1945. – 1970. odvijao se tijekom triju razdoblja. U prvom, koje je trajalo od 1945. do 1954., donijet je temeljni Zakon o uređenju narodnih sudova 26. kolovoza 1945. kojim je uspostavljena organizacija i

stvarna nadležnost sudova. Donošenjem Zakona o sudovima 1954., redovni sudovi podijeljeni su na kotarske, okružne, republičke vrhovne sudove.

Ustavom iz 1963. god. čija su osnovna načela o uređenju sudova razrađena u Osnovnom zakonu o sudovima opće nadležnosti iz 1965., vidljivo je da treće razdoblje karakterizira jednostavnija organizacija i ujednačenost za cijeli prostor države. Umjesto »redovni«, uveden je naziv »sudovi opće nadležnosti« kojima pripadaju: općinski, okružni, republički, pokrajinski, Vrhovni sud Hrvatske i Vrhovni sud Jugoslavije. Pojam »kotarski« naziv je za povijesno-upravnu jedinicu, a uvođenjem prvostupanj-skih redovnih građanskih sudova sredinom 19. st. primjenjuje se i na sudove čija se teritorijalna nadležnost u pravilu poklapala s područjem kotara, odnosno grada. Na području grada Zagreba i Kotara Zagreb, ukinutog 1955., kotarski su sudovi glede stvarne nadležnosti bili prvostupanj-ski, a glede uređenja redovni. U skladu s općim ustrojem sudstva u Zagrebu je tijekom 1945. i 1946. bilo sjedište dvaju prvostupanj-skih i dvaju drugostupanj-skih redovnih sudova, dakle, Kotarski narodni sud za grad Zagreb, Kotarski narodni sud za kotar Zagreb, Okružni narodni sud za grad Zagreb i Okružni narodni sud za okrug Zagreb.

Autorica za navedeno razdoblje donosi prikaz zakonodavne regulative, odnosno zakona, postupaka te Sudskog poslovnika prema kojima su djelovali. Povijesna istraživanja provedena na sačuvanom izvornom arhivskom gradivu, kao i na zakonodavnim odredbama, skupljena su u članku kao prilog za poznavanje povijesti pravosuđa na području Republike Hrvatske.

Slijedi rad Dražena Vlahova »Istarski razvod – važan izvor za srednjovjekovnu gospodarsku povijest Istre« (293 – 302). U ovom prilogu autor govori o *Istarskom razvodu* – ispravi kojom se utvrđuju međe, razvodi i kunfini među raznim komunima, govori, dakle, o srednjovjekovnom istarskom pravnom postupku razgraničenja posjeda koji su pripadali Pazinskoj Knežiji, Akvilejskoj Patrijaršiji i Mletačkoj Republici – kao važnom i nezaobilaznom izvoru za proučavanje srednjovjekovnog gospodarstva u Istri. Autor ističe kako bi pojedini istraživači mogli biti zavedeni činjenicom da se u tekstu *Istarskog razvoda* uglavnom govori o pasištima, lokvama, vrutcima, pojilištima stoke, pa bi stoga mogli doći i do zaključka kako je stočarstvo bilo jedina proizvodna grana u Istri toga doba. Da su postojale i druge gospodarske djelatnosti, vidljivo je iz podavanja o kojima se u *Istarskom razvodu* govori, a to su u prvom redu poljodjelstvo i vinogradarstvo. Stočarstvo je u Istri bilo značajna proizvodna grana, kao i proizvodnja žitarica i vinogradarstvo. U općinama koje se nalaze uz more ribolov je predstavljao dopunsku granu za prehranu stanovništva. Posjedovanje šumskog fonda imalo je značajnu vrijednost u određivanju gospodarskog stanja u pojedinim općinama.

Za razliku od dosadašnjih radova, u kojima se pretežito pokušavalo dokazati ili opovrgnuti autentičnost isprave, autor smatra da je *Istarskom razvodu* nužno posvetiti veću pozornost kao izvoru za gospodarsku povijest Istre, što ustvari, i jest.

Luka Vukušić iz Hrvatskog državnog arhiva napisao je rad »Ubojstvo barunice Katarine Keglević počinjeno 1659. godine« (303 – 311). Autor je popisujući gradivo fonda obitelji Oršić (HR HDA 749 obitelji Oršić i Claudius) naišao na nekoliko spisa koje ne treba čitati između redaka da bi se dobila jasna slika ljudi i događaja koje spominju. Tim spisima prvenstveno pripada isprava Čazmanskog kaptola iz 1659. godine koja sadrži iskaze svjedoka o ubojstvu barunice Katarine Keglević koju je dao ubiti njen muž, knez Franjo Petričević.

Sredinom 17. st. u Hrvatskoj je više plemićkih obitelji posjedovalo značajna imanja i bogatstva koja su bila uporišta njihove moći. Među te se obitelji mogu ubrojiti i Keglevići od Buzina i Petričevići od Miketinca. Keglevići su u to vrijeme posjedovali Vinicu, Goricu, Dubovac, Krapinu, Začretje, Kalinovec i Lobar. Knez Franjo Petričević od Miketinca posjedovao je Gornju Stubicu, Bistru, Jakovlje i Prazno. Brak između Katarine i Franje nije valjao te je naprasno prekinut 7. siječnja 1659. u Gornjoj Stubici, kada je iz nepoznatih razloga Franjo Petričević po svojem kmetu Čigleničkom dao zadaviti suprugu. Autor ističe da je na zahtjev žrtvina brata Nikole Keglevića provedena istraga iz koje doznajemo kako je izgledao posljednji dan barunice Keglević. U članku je objavljivanjem teksta tih iskaza svjedoka u izvornom obliku i u hrvatskom prijevodu autor pokušao upozoriti na njihovu vrijednost. U tekstu je očuvana lingvistička građa značajna kako za funkcionalni hrvatsko-ugarski latinizam, tako i za govornu varijantu kajkavskog, podložnu inojezičnim utjecajima.

Željko Karaula napisao je rad »Pismo vođe VMRO-a Todora Aleksandrova Stjepanu Radiću 1924. godine« (313 – 323). U povijesnoj literaturi hrvatske i makedonske provenijencije kontakti Stjepana Radića s VMRO nisu nikad dovoljno istraženi, a ako se i spominju, dobivaju neki pustolovno-romantični i revolucionarni prizvuk. Ovdje se objavljuje jedno pismo koje je vođa VMRO, Todor Aleksandrov, napisao Stjepanu Radiću sredinom kolovoza 1924. godine.

Stvaranjem Kraljevine SHS 1918. godine, u osnovi je sankcionirana podjela Makedonije, izvršena poslije poraza Turskog Carstva u balkanskim ratovima 1912. i 1913. godine. Iako su se hrvatski i makedonski narod u Kraljevini SHS našli u drugačijim položajima, tijekom vremena iskristalizirala se potreba za stvaranjem zajedničke platforme za borbu protiv nametnutog Vidovdanskog ustava koji je promicao centralističko i unitarističko uređenje države. Autor naglašava da je pismo Todora Aleksandrova Stjepanu Radiću zapravo reakcija na Radićev članak objavljen u listu *Balkanska federacija*. U njemu Radić optužuje vodstvo VMRO da su se odrekli politike stvaranja balkanske revolucionarne fronte kada su povukli svoje potpise sa

Svibanjske deklaracije (Deklaracije ujedinjenja) 6. svibnja 1924. koju su na poticaj komunista potpisale razne struje razjedinjenog makedonskog revolucionarnog pokreta. Todor Aleksandrov negira da je VMRO samo instrument u rukama bugarskog režima, niti želi biti pod paskom sovjetske Rusije. VMRO ima namjeru pokolebane makedonske mase u kojima jača komunistički utjecaj vratiti pod svoje okrilje, a Radić u svom pokušaju stvaranja velike »protubeogradske« fronte nastoji usmjeriti VMRO na put »pacifističke« politike, legalne borbe protiv režima, što mu konačno ne uspijeva. Pismo se u članku donosi u cijelosti kao prilog poznavanju politike HRSS i Stjepana Radića te hrvatsko-makedonskih veza između dva svjetska rata.

Slijedi rad Daniela Rafaelića iz Hrvatskog državnog arhiva »Promidžbeni problem njemačkog filma G. P. U. u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj« (325 – 340). Film Karla Rittera G. P. U. jedan je od poznatijih njemačkih filmova nastalih u vrijeme nacističke vladavine. Svojom antisovjetskom porukom trebao je ostvariti promidžbenu zadaću, kako u Njemačkoj, tako i u drugim Njemačkoj naklonjenim zemljama. Danas naziv G. P. U. malo koga podsjeća na svoje pravo značenje. Naime, O. G. P. U. je kratica sovjetske tajne službe, koja je djelovala od 1922. do 1934. godine. Ona je vrlo brzo iz naziva izgubila prvu riječ te postaje poznata kao G. P. U. U nacističkoj Njemačkoj film je imao nekoliko promidžbenih zadaća. Jedna od njih bila je i održavanje ideološke borbe nacističkog pokreta protiv sovjetske Rusije. Autor ističe kako priča filma prati Olgu Fedorovnu, uspješnu violinisticu, koja je u vrijeme svog koncerta u publici prepoznala Nikolaja Bokšu, agenta G. P. U. koji je 1918. god. poubijao članove njezine obitelji. Postala je agent G. P. U., isključivo s namjerom da mu uđe u trag.

Prikazivanje filma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj obilježeno je velikim odazivom publike koja je, smatralo se, izvrsno reagirala na promidžbene poticaje onih koji su za to bili zaduženi. Ipak, pred samu premijeru filma, odvijao se gotovo promidžbeni rat, obilježen propustima koji su doveli u pitanje uspješno prikazivanje filma. Autor zaključuje kako su u velikoj želji da gotovo doslovno preslikaju njemački model, promidžbeni stručnjaci NDH pokušali na domaćeg kino-posjetitelja primijeniti modele reklama za koje su, ne bez razloga, smatrali da će ljude dodatno potaknuti na posjet kinima.

Slijedi rad Tatjane Šarić iz Hrvatskog državnog arhiva »Osuđeni po hitnom postupku – uloga represivnih tijela komunističke vlasti u odnosu na smrtne osude u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu i poraću, na primjeru fonda Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove SRH« (341 – 361). Članak ukratko prikazuje ulogu represivnog aparata komunističke vlasti u završnoj fazi Drugog svjetskog rata i poraća na području Hrvatske te ustroj i razvoj vojnog i civilnog sudstva. U tom kontekstu obrađuje se i problematika načina suđenja i čestih smrtnih osuda nad protivnicima nove vlasti.

Glavnu ulogu represivnog aparata nove vlasti imala je OZNA – sigurnosna, obavještajna i protuobavještajna služba koju je Josip Broz Tito osnovao u svibnju 1944. godine. Autorica naglašava da se, kada je riječ o smrtnim osudama, mogu razlučiti dvije vrste osuđenika: oni koji su pogubljeni bez suđenja i oni koji su osuđeni na smrtnu kaznu po kratkom postupku raznih vojnih ili civilnih sudova. Treba naglasiti usku povezanost u djelovanju sudova s Javnim tužilaštvom te pogotovo s Oznom, pri čemu su sudovi bili upućivani na usvajanje mišljenja Ozne o kaznama optuženicima. U članku se posebno istražuje dio gradiva arhivskog fonda koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu – Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, koji sadrži dosjee osuđenih na smrt od 1942. do 1959. u raznim krajevima Hrvatske, s osvrtom na osuđene u Zagrebu. Ti su podatci analizirani i statistički obrađeni. Žrtve čiji se dosjei nalaze u obrađenoj seriji navedenog fonda većinom su osuđeni u Zagrebu, iako ima i više dosjea osuđenika iz drugih dijelova Hrvatske. Godine su stradanja također raznolike: većina je žrtava suđena 1945., ali raspon godina stradanja seže od 1942. do 1959. Autorica ističe kako su osuđenici čiji se dosjei nalaze u ovoj seriji fonda većinom stradali u poraću, nakon službenog završetka ratovanja, što upućuje na zaključak da je nad političkim i ideološkim protivnicima obavljana odmazda. Dobna nam struktura daje širok raspon godišta osuđenika – od najstarijeg rođenog 1873. do najmlađeg rođenog 1929. godine

Masovna pogubljenja bila su politički čin odmazde. Većina osuđenika svrstana je pod zajednički nazivnik »ratnih zločinaca« i »narodnih neprijatelja«. Mnogi su, dakle, pogubljeni bez dokazane im krivnje, a dokumenti koji bi mogli svjedočiti o obračunu novouspostavljenog sustava s nepodobnim, sustavno su uništavani.

Tea Blagaić Januška iz Muzeja grada Splita napisala je rad »Arhivska zbirka u Muzeju grada Splita« (363 – 370). U radu se prikazuje arhivska zbirka unutar Muzeja grada Splita, odnosno arhivsko gradivo unutar jedne nearhivske ustanove. Skupljanje, obrada i inventarizacija poštuje zatečene klasifikacije i usuglašava ih s međunarodnom normom za opis arhivskog gradiva ISAD (G) i ISAAR (CPF). Arhivsko gradivo koje se kao zasebna zbirka čuva u Muzeju grada Splita raznovrsno je kao što su raznovrsni oblici djelatnosti toga gradskog muzeja, a koji zadiru u pore kulturnog, povijesnog, društvenog, umjetničkog, gospodarskog i urbanističkog života. Gradivo unutar Arhivske zbirke podijeljeno je u različite fondove i podzbirke među kojima razlikujemo obiteljske fondove, fondove pojedinih osoba i fondove institucija.

Najveću cjelinu čini arhivsko gradivo obitelji Capogrosso-Cavagnin. Obimniju cjelinu čini fond Ćire Čičin-Šaina, splitskoga publicista i ravnatelja Muzeja grada Splita u prvim godinama njegova osnutka. Autorica ističe da je za Split od izuzetnog značaja i fond slikara Emanuela Vidovića (1870. – 1953.) s više od 2.500 dokumenata smještenih u kutije. Od arhivskih cjelina institucija, odnosno društava i udruga,

najopsežnija je cjelina Kazalište (Bajamontijevo, Općinsko kazalište, Kazalište narodnog oslobođenja Dalmacije, Hrvatsko narodno kazalište). Autorica zaključuje da su sadašnja nastojanja usmjerena prema reviziji cjelokupne Arhivske zbirke, preventivnoj zaštiti, sređivanju, odnosno obradi po fondovima i zbirkama te višerazinskom opisu sukladno pravilima arhivske struke.

Relja Seferović iz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku napisao je rad »Dubrovački knjižari u 16. st. u državnoj službi« (371 – 393). Trgovci papirom i pergamenom koji su opskrbljivali urede Dubrovačke Republike i uvezivali knjige, navedeni u izvorima kao librari ili knjižari, pridonijeli su u 16. st. strukturiranju upravnog i sudskog aparata. Središnje pitanje uređivanja rada državnih ureda, Notarijata i Kancelarije, što je nedjeljivo povezano s djelatnošću knjižara ili librara, raspravljano je na senatskoj sjednici iste godine kada su vlasti donijele i zakon o javnom stipendiranju studenata. Autor ističe da postaje značajna briga vlasti za nabavku potrebnog stacionarnog materijala, ponajprije materijala za pisanje. Opisane su potrebe s vremenom dovele do stvaranja profesionalne skupine librara ili knjižara koji su morali opskrbljivati upravna tijela potrebnim priborom i uvezivati knjige.

Autor ističe da je državni monopol došao do izražaja na ovom polju i 1514. kada se u Senatu bez dogovora raspravljalo o osnutku prve dubrovačke tiskare. Od početka 16. st. više je izvornih podataka o djelatnosti naših knjižara. Budući da je navedeno kako je isti knjižar izrađivao pergamenu u Dubrovniku za javne potrebe, očito je da se papir morao nabaviti negdje drugdje. Dostavljeni papir preuzimao je u ime vlasti formalno državni blagajnik, racionator. No, redovito je jedan plemić podnosio izvješće o obavljenom poslu i preuzetom materijalu i predlagao isplatu. Autor naglašava da, iako je cijena papira i pergamena bila propisana još u 15. st., vrela nedvojbeno govore kako su knjižari različito naplaćivali svoje usluge, ovisno o vrsti robe koju su dopremali. Prirodno je da su uvezivači knjiga i trgovci papirom i pergamenom u potrazi za svojim materijalima najviše poslovali s Italijom te da su ostvarivali dobru zaradu i pritom postizali priznat društveni položaj. Autor zaključuje da je pritom ipak najvažniji bio njihov doprinos jačanju državnog aparata Dubrovačke Republike.

Slijedi rad »Sređivanje referentne zbirke u velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva« Snježane Šute iz Hrvatskog državnog arhiva (395 – 404). Specijalne su knjižnice stručne organizacijske jedinice u sklopu javnih, mješovitih i privatnih poduzeća u različitim područjima djelatnosti, čija je svrha odgovoriti na potrebe za stručnom literaturom i pouzdanim informacijama, prvenstveno svojih zaposlenika te vanjskih korisnika. Autorica ističe da je naglasak nabavne politike knjižnice HDA na znanstvenoj i stručnoj literaturi s područja arhivistike, hrvatske, europske i svjetske povijesti, posebno tiskanih povijesnih izvora, pomoćnih povijesnih znanosti, filma i fotografije te selektivne literature s područja ostalih humanističkih i društvenih disciplina koja

odgovara zahtjevima ustanove. Referentna (priručna) zbirka sadrži enciklopedije, bibliografije, specijalizirane priručnike, popise priručnika, sve vrste rječnika, leksikone, različite vodiče, adresare, tiskane kataloge, kalendare događaja, atlase, referativne biltenne, statističke tablice i godišnjake. Strategija knjižnice HDA u stvaranju priručne zbirke zasniva se na principu dostupnosti građe u otvorenom pristupu. Autorica naglašava da je referentna zbirka dragocjen izvor različitih obavijesti za sve korisnike te bi joj se u nabavnoj politici i nadalje trebala posvećivati posebna pozornost.

U nastavku je časopisa niz prikaza različitih događanja u svezi arhivske struke (405 – 466), potom knjiga i časopisa (467 – 568), a među obljetnicama i nekrolozima valja istaknuti tekst o 150. obljetnici rođenja Ivana pl. Bojničića (1858. – 1925.) i nekrologe posvećene Krešimiru Nemethu i Jozi Ivičeviću (569 – 580). Na samomu se kraju nalaze »Prinove« arhivskog gradiva Hrvatskog državnog arhiva u razdoblju od 1. kolovoza 2007. do 31. kolovoza 2008. te »Izdanja« Hrvatskog državnog arhiva (1899. – 2008.).

Ovaj svezak časopisa *Arhivski vjesnik* predstavlja i objavljuje povijesno blago, daje ga na uvid istraživačima i drugim korisnicima raznih profila, izravno i posredno obogaćuje povijesne spoznaje i širi kulturu i civilizaciju europskih naroda te budi njihovu spoznaju i svijest o vlastitoj valjanosti u prošlosti i sadašnjosti.

Snježana Brbić